

(מגילה ת:), ותכוסות חבתיים זו לזו כחומח (ערכין לב:), בית זו (דברי חיים ב ג).
בית דוד שתכלה (מלכים ב ס כט).
לא נאמר כאן בית בל"ג אלא משום שחכונה למלכות בית דוד, כבפרשו לישעיה ו יז: שנחלקת מלכות בית דוד.

פונדק — בית שלנין בו עוברי דרכים ואין חייבת במזווה (מנחות לב:). בית מיוחד שאינו דר בה אלא עשאו לו לבית חתנות (גטין יד:).
לכאורה יש כאן ז"ג בדבור אחד, ולא היא: טעות מדפיסים אני רואה כאן, ויש לחשוף את המדות (ואין חייב, דר בו).
הוא הדבר "שהיתה ביתו מיוסד" (אס"ר ב יג), בדפוס וילנא מתוקן: שהיה.
כיצא בזה בדוגמה הבאה מתוך מדרש תנחומא (קרח ב:):

"בית מלא ספרים מהו שתהא פטורה מן המזווה" (בנראה צ"ל מלאה, אך במדרש רבה הכל בל"ז).
ברא"ש (ביצה כב:), "שלא תתעשן חבית או שלא תתעשן הקדירה", וברור שזו צורה כאן: בגמרא שם — "שלא יתעשן הבית או הקדירה".
בקצת מקומות ברור שטעות המדפיסים היא ויש לתקן:

בבית הפנימית... בבית החיצון (יר' יבמות פרק טז), אותה הבית (בראשית רבה כד ד).
נון של החיצון מעידה כי תו של הפנימית יתרה היא.

ביחוד מצויים ברש"י צרופי בית בל"ג: שבית הבחירה קיימת (קהלת יב ה ע' להלן בהערה), כשהיתה בית הבד מלאה (בבא קמא כז:), בית הסקילה היתה גבוהה (סנהדרין לז:).
רש"י מביא כאן את לשון המשנה, ובה נאמר: היה גבוה. אולי כתב רבנו כן משום "חסקילה". ואשר כתב "שבית הבחירה קיימת" — ודאי אף כאן זוג צורה עם הבחירה (על-דרך "חצי היריעה העודפת תסרח"), אך במדרש רבה — בלשון זכר: שבית המקדש קיים. יבוא ויעיד פירושו בסנהדרין סא:
ואפילו היה יודע שזה הבית עבודה זרה היא, והוא משתחוה בתוכו לשמים, אין כאן עונש, שהרי אף המשתחוה לבית-הכנסת לא לבית הוא משתחוה, אלא למי ששפן שמו עליה...

פתח בזכר וסיים בנקבה, מפני ששם סתם בית, וכאן — בית-הכנסת.

בתי אבות מקריבות" (בפרשו למנחות קז:).
אינו אלא זוג צורה עם אבות.
גם בתלמוד יש הרבה פעמים צרופי בית בלשון נקבה וגם ז"ג. אשר לצירוף בית-הכנסת אין כל תימה, כי יש בתלמוד גם כנסת במובן בית

תבור קדמת... שתבור קדמת (ב"ב ב יא), ובקצת דפוסים — ז"ג: קדמה... קדם. בירושלמי, כ"ק וכ"ם — רק בלשון זכר: תבור קדם. וכן במשנה תבבלי ב"ב עח: סכר בור מכר מימיה, אך במשניות — מימיה. נראה שבמשנה אין ב"י אלא לשון זכר, וכן לפי הקונקורדנץ למשנה.

אע"פ שתבור קדמת (ב"מ קיז), בכ"מ: אפי' ב"י קוד', ונראה שלשון זכר הוא.

נראה לי שהשמוש בבור בלשון נקבה בא משום באר, המשפחה אף היא במובן בור, כגון: אל תאמר עלי באר פיה (תהלים סט טז). ויש שהכתיב באר, חקרי — בור (ש"ב כג כ). כיו"ב יש בתלמוד חלוסי בור וחפירה: נפל לחפירה (ברכות לג), ובתוספתא ליבמות: פרק יד — נפל לבור.

בושת: בושתם זה אל פניהם ישוב (יחזק' ח יז), בושת זה (בבא קמא פו:).

במשנה — איהו בושת, אך מכאן אין ראיה, כפי שנתברר במבוא, סעיף כט, ועיין בהערה לערך שרות ו

בטן: הבטן הרחב (ירמיה נב כב), בטנו אומר לו (איוב כ כ), בטנו מלא רוח (לב יט), בטן גדול (נדרים ג:), שלא יצבה בטנה (סוטה ו), וימלא בטנו כעס (גטין ע. וכן בע"י), בטני שבע ממנו (חולין נט: אע"פ שמקרא מפורש בצדו: תשבע בטנו).

במקרא ובתלמוד — ל"ג. אולי יש בשמוש הג"ל משום השפעת שפת לועז.

במדרש תנחומא (בשלח ו) מצאתי: "הבטן שהתחיל, ממנו התחילה הפורענות".

גם בכתיב ר' שבתי דונולו (מלפני אלף שנים) יש הרבה פעמים "בטן התחתון". וכן ברמב"ם: "בטן העליון" (הלכות דעות ד ו), "ובטנו מלא" (שם ה ד).

בית: שהיתה ביתו הסקר (מלכים א ב לד).
עפי' דרשת חז"ל בסנהדרין סוף פרק ששי, ושם — בלשון זכר.

שהבית מיוחדת לבעליה (שבת ו), הבית מוחזקת (קדושין פ), ונמצאת בית של שמעון הוא שכרה מראובן (ב"ק כא. אבל להלן שם כמה פעמים — ל"ז), הבית טמאה (ב"ק קא: הב"ח תקן שצ"ל טמא), שנפלה להם בית בירושה (סנהדרין ז:), בית חיצונה (מנח' לה), דר בתוכה (ב"ק צז), לבית שבתוכה טומאת מת (נזיר מג).

נפלאתי קצת על תקון הב"ח בב"ק, במקום אחד בלבד, ובשאר מקומות לא ראיתי כל תקון.

מגיעי בית בבית — זו אצל זו (עמוס ו ג, אך בישעיה ח ח — זה אצל זה), זו כנגד זו (שבת ו), ומקרבין הבתים זו לזו (כתובות קי: ברש"י לאלפס — זה לזה), בתים סמוכות זו לזו

אוחה, במקום לחוכו... גגו... אוחו. באלפס לאותו פרק יש בית כנסת בלשון זכר ונקבה. הוא הדבר במדרשים:

בית הכנסת גדולה (תנחומא ויקרא ח וגם מדרש יונה), שבית הבחירה עתידה ליקבע (אדר"ג לה).

בית בל"ג נמצא הרבה במדרשים מאוחרים, כגון מדרש כונן, מדרש יונה, מעשה דר' יהושע בן לוי (בביהמ"ד לילינק):

בית חריבה, הבית בנויה מכסף, כל בית היו בה י"ב גבורים.

גם פרשים נהגו לכתוב כן:

שהיתה ביתו פתוחה (מתנות כהונה, ב"ר מח ט, סו א), לא תחרב ביתי (מצודת דוד, איוב כט יח).

כדאי להעיר שבעל "מתנות כהונה" כתב כן בשם חז"ל, ואע"פ שהביא שם את דברי רש"י בלשון זכר: פתוח משני צדדיו.

גם בשיר הידוע "מעוז צור ישרעתי יש בית בלשון נקבה: "תכון בית תפלותי, קשה לומר שבא לשון נקבה בהשפעת תפלותי, שהיא מופלגת מן תכון. גם אין להסכים לדעת אחרים שפירשו תכון כמו תכונן, כלומר אחת תבנה ותכונן.

השם בית כשלעצמו (כלר לא בצירופים) נמצא בתלמוד כמעט תמיד בלשון זכר, ורק במקומות מעטים מאד בלשון נקבה. ראוי לעמוד כאן על מאמר חז"ל "ברכת הבית ברובה" (כתובות קג ב"ב קמ"ד ברמב"ם — מרובה). נראה לי שבא כאן בלשון נקבה משום שהכונה לבני הבית, למשפחה. יתכן שדבר זה גם השפיע על שמוש הבית בל"ג במקורות מאוחרים, ומה גם שסייעה לכך דרשת חז"ל ביתו — זו אשתו, — דרשה שגשגתה כמעט לפשט גמור בעיני החכמים. לא ראיתי כל ענין בדוגמאות של מספרים שאין בהן ראיה, והמעטות שלהלן — ללמד באו:

בית אחת (ערובין צא:).

בדפוס וילנא חוקן: בית אחד, ואלו בב"ם עה — להפך: בדפוס וילנא — אחת, ובדפוסים אחרים — אחד; שתי בתים (יבמות מד. חולין קכז: צ"ל שני בתים, כי באותו הדף נמצא כמה פעמים בל"ג). כיו"ב דחרבה הבית (זבחים קיח: — בדפוס וילנא דחרב, וכדין, מפני שבאותו הדף נמצא לרוב בל"ג. וכן בירושלמי (ערובין ו:). שתי בתים, אך בדפוס ויניציאה — כדין: שני בתים.

שתי בתי קברות (במשנה, סנהדרין מו:).

זוהי סעות מוכחת. בקצת דפוסים — כדין: שני. וכן לפי קוסובסקי. בכ"י ובמשנת הירושלמי — שני קברות.

שתי בתי-נירין (במשנה, שבת פרק ז וראש פרק יג).

הכנסת: חזן הכנסת (יומא ז א, סוטה ז ז, סוכה גא:). ראש הכנסת (שם), ועוד. וכן בפירוש רבנו חננאל (מגלה כו). ואם יש כנסת במובן בית-הכנסת — שוב אין תימה שבא בית-הכנסת בלשון נקבה, כדרך שמצאנו ספר התורה הזאת וספר התורה הזו (נתכרר בכרך ג של "היכל רש"י" עמ"י פירוש לדברים כט כ).

ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות... וכל אחת ואחת היה לה... (ירי' מגילה פרק ג), מעשה בבית-הכנסת שהיה בירושלם... ומכרה... ועשה בה (מגילה כו), לא יעשה בית-הכנסת זו (בכ"מ — זה, יבמות צו:), ועל גגה היתה בית טבילה (יומא יט: ברש"י שם — היה).

ההערות בסוגרים מעידות שיש כאן הרבה ממעשי המעתיקים והמדפיסים. עדות לכך — גם הרוגמה הבאה:

בית הכנסת שיש בו בית דירה לחזן הכנסת חייבת במזווה (יומא יא:).

בעמוד ב של דף יא — להפך: שיש בה... חייב. בכ"מ — לשון זכר: שיש בו... חייב. אך להלן שם בדף יא ע"ב גם בכ"מ — כבנדפס: בית הכנסת ובית האשה ובית השותפין חייבת במזווה, הנכון — חייבין, וכן בשלחן-ערוך. גם ברמב"ם — לשון זכר בלבד.

לאחד שנפלה לו בית-כור בירושה (ילק"ש שמות רכה וגם רל).

בילקוט שמעוני הובא עמ"י המכילתא לשמות יד ה, ושם נאמר — שנפל לו, לשון זכר, אך נראה שאף במכילתא אינו אלא לשון נקבה שם, כאמור שם להלן: ומכרה... ופתח בה... ונטע בה...

כרגיל — פטור בלא שבושי מדפיסים אי-אפשר, והדוגמה הבאה תוכיח:

בית-הכנסת שכולה כהנים (סוטה לח:).

כן נדפס דוקא בש"ס וילנא, ובדפוס חורב — כדין: שכולו כהנים, ברמב"ם (הלכות גשיאת כפים, פרק טו) — שכולן כהנים, וכמובן גם נוסחה זו נכונה. בתלמוד כ"מ החבות מקוצצות, ואין לתמה על השבוש: בית הכנס' שכול' כהני.

נתמלא כל הבית כולה אורה (סוטה יג:).

אף דוגמה זו — בש"ס וילנא, ובשאר דפוסים שבדקתי — כדין: כולו, שהרי נתמלא יעיד על כך. תימה שדוקא בש"ס וילנא מצוי בית בלשון נקבה, ואולי מנהג יהודי ליטא הוא לנקב את הבית...

גם ב"כנשחא יש בגמרא בל"ג (מגלה כו:), ואע"פ כן ראוי לדעת שעיקר שמושו של בית-כנסת בלשון זכר, כי הרבה שבשו המדפיסים: תבוא ותעיד המשנה שבמגילה פרק ג ("בני העיר"), שבה החליפו בקצת דפוסים זו בהא והדפיסו לתוכה... גגה...